

# Száz év

## A SZLOVÁKIAI REFORMÁTUS KERESZTYÉN EGYHÁZ TÖRTÉNETE AZ ÖNÁLLÓSULÁSTÓL NAPJAINKIG

A szlovákiai reformátusok memorandumja a csehországi Római-sziget elnököknek.

Élvölke Nr. 1

Mi, a csehországi Római-sziget a régi magyar államról ide szállt s eddigi egyházi szervezeteiktől, intézményeiktől, törvénykezéseiktől s minden másoktól és anyagi segélyforrásaiktól elszakított magyar anyanyelvű és református vallású polgárai: új helyeinkben is élni és kiválóságukat teljesíteni kívánunk. Felkérlekedni a csehországi állam törvényes kereteibe s annak belső, munkai, harcosi és szabad polgáraiá' lenni. -

Politikával egyháziunk nem foglalkoznak. Hivatása az Isten országának építése s ezt a magasztos munkát a vallásos, szelvényes és igazságos politikai munkával egyaránt végeztetik. Ez országunk és társadalomunk javadalmában egyháziunk bírálatával számunk Élvölke Nr. megértő támogatása. A Római-sziget, az egyházi állami bizodalommal és nemzedékek is feljogosítással beismerték e nemességét. A 30 éves háború kezdete, mikor a cseh szabadsága eltiporlatott, a mi nagy fejedelmünk a kalvinista Jekkleu János sietett védelmére magyar hadával. La horvát haros után I. Rákóczy György 1645-ben, a líveri békében csak meg fogadta el a magyarországi felajánlott vallási és lelkiismereti szabadságot ha az a cseh protestáns testvérek számára is biztosítottatik s európai garancia alá helyeztetik. Mikor az 1804-iki bérszabály rendelet valamennyire meglágyította a Római-sziget korlátozott jogait: ismét csak magyar kalvinista diákok, a nép nyelvén egy szót

# Száz év

A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház  
története  
az önállósulástól napjainkig

# Száz év

A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház  
története  
az önállósulástól napjainkig



2023

Kiadja: A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház  
Kulturális és Közművelődési Központja

Cím: Száz év  
A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház története  
az önállósulástól napjainkig

Felelős szerkesztő: Somogyi Alfréd

Szerkesztők: Buza Zsolt, Czinke Zsolt, Lévai Attila, Széles Jákob,  
Tömösközi Ferenc, Petheő Attila

Nyomda: Györky Marián, MS PRINT - Alsómihályi

Kiadás éve: 2023.; 1. kiadás

ISBN: 978-80-89964-29-1

*„Emlékezzetek a korábbi napokra,  
amelyekben miután megvilágosodtatok,  
sok szenvedéssel teljes küzdelmet álltatok ki”  
(Zsid 10,32)*

A kötet elkészülését és megjelenését a BETHLEN GÁBOR ALAP és a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Kulturális és Közművelődési Központjának támogatása, valamint a Selye János Egyetem Református Teológiai Kara Történeti Tudományok Tanszékén és a Calvin J. Teológiai Akadémia kötelékében zajló kutatómunka tette lehetővé.

*Isten iránti hálával,  
Eleink emléke előtti tisztelgéssel,  
Utódaink felőli jó reménységgel...*



© Szerzők

© Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Kulturális és Közművelődési Központja



---

## Tartalom

<i>Somogyi Alfréd</i>	
Az 1918–1923 közötti időszak . . . . .	11
<i>Somogyi Alfréd</i>	
Az 1923. évi lévai zsinat . . . . .	27
<i>Somogyi Alfréd</i>	
Az egyház és a csehszlovák állam viszonya a lévai zsinat utáni időszakban . . . . .	50
<i>Harsányi Béla</i>	
Az 1928. évi pozsonyi zsinat . . . . .	56
<i>Szamborovszkyné Nagy Ibolya, Radvánszky Ferenc</i>	
Kitekintés Kárpátaljára . . . . .	71
<i>Somogyi Alfréd, Szamborovszkyné Nagy Ibolya</i>	
A két világháború közötti időszak püspökeiről . . . . .	78
<i>Petheő Attila, Tömösközi Ferenc</i>	
Az oktatási rendszer a két világháború közötti időszakban . . . . .	82
<i>Galo Vilmos</i>	
Belmisszió és ébredési mozgalmak az 1918–1945 közötti időszakban . . . . .	93

<i>Czinke Zsolt</i>	
Egyházi sajtó a két világháború közötti időszakban . . . . .	107
<i>Somogyi Alfréd</i>	
A Szervező Bizottság időszaka . . . . .	116
<i>Buza Zsolt, Csoma László</i>	
Az 1951. évi pozsonyi zsinat, az egyház újjászervezése . . . . .	132
<i>Buza Zsolt</i>	
Varga Imre püspöksége . . . . .	142
<i>Buza Zsolt</i>	
Horváth Zsigmond püspöksége . . . . .	154
<i>Buza Zsolt</i>	
Mikó Jenő püspöksége . . . . .	161
<i>Erdélyi Géza</i>	
Visszaemlékezés az 1996–2009 közötti püspöki időszakra . . .	169
<i>Fazekas László</i>	
Visszaemlékezés a 2009–2020 közötti püspöki időszakra . . .	174
<i>Géresi Róbert</i>	
Egyházunk jelene, 2021-től napjainkig . . . . .	184
<i>Lévai Attila, Petheő Attila</i>	
Református teológusképzés Felvidéken . . . . .	194

<i>Lévai Attila, Petheő Attila</i> . . . . .	
Egyházi közoktatás a rendszerváltástól napjainkig . . . . .	201
<i>Süll Kinga</i>	
Az egyházzenei élet 1989-től napjainkig . . . . .	207
<i>Kiss Miklós</i>	
Firesz – Fialat Reformátusok Szövetsége . . . . .	219
<i>Czinke Tímea</i>	
Fireszke – gyermekmisszió . . . . .	223
<i>Tóth Zsuzsanna</i>	
Egy lépéssel közelebb – cigánymissziós törekvések 2009-től napjainkig . . . . .	228
<i>Antala Éva</i>	
Börtönmisszió 1999-től napjainkig . . . . .	231
<i>Brecko Juraj, Géciová Mária, Széles Jaroslav</i>	
A Re-Mi-Dia megalakulása és szolgálata . . . . .	234
<i>Fritz Beke Éva</i>	
Az egyház hivatalos lapja a II. világháborútól napjainkig . . . .	238
<i>Haris Szilárd, Somogyi Alfréd</i>	
Az egyház diakóniája a rendszerváltástól napjainkig . . . . .	243
<i>Palcsó Attila</i>	
Egyházunk külkapcsolatai a rendszerváltástól napjainkig . . .	250

Buza Zsolt

Egyházunk és a szlovák állam kapcsolata az oktatáspolitikai területén . . . . . 264

Somogyi Alfréd

Zárszó . . . . . 271

A kötet szerzői . . . . . 273

A kötetben olvasható tanulmányokhoz felhasznált és azokban idézett levéltári dokumentumok, jegyzőkönyvek, könyvek, monográfiák, tanulmányok, cikkek, kéziratok és internetes források jegyzéke . . . . . 275

Somogyi Alfréd

## Az 1918–1923 közötti időszak

Egy elképzelt beszélgetés...

*Kopogás hallatszott, majd megnyílt az ajtó és egy fiatalember lépett be a dolgozószobába.*

- Áldás, békeesség, püspök úr!

- Istennek dicsőség, István fiam. Nyár óta nem is láttalak. Mi jártban vagy erre felé?

- Püspök úr! Félig-meddig hivatalos ügyben jöttem...

- Nocsak! Hát mi újság a minisztériumban? Mit kell az én káplánomnak „hivatalosan” intéznie velem?

- Az egyház ügyéről lenne szó. Pontosabban arról, hogy ideje lenne tisztázni a dolgokat. Senkinek sem jó ez az átmeneti, semmilyen állapot.

- De fiam! Mit tisztázzunk? Még a békeszerződést nem írták alá. Csehszlovákiáról még csak a te minisztériumi főnökeid beszélnek. Én a Tiszáninnyi Református Egyházkerület püspöke vagyok és a hozzám tartozó gyülekezetek egy része, mint ahogy ez a kassai püspöki hivatal is, a csehek által megszállt területen van. De ez még korán sem végleges állapot! Addig nekem nincs mit egyezkednem a megszálló hatalommal, amíg a nagypolitikában ki nem tisztázódnak a dolgok.

- De a lelkészek fizetése, az egyház állami elismerése, egyáltalán az állammal való kapcsolatok...

- Fiam! A békeszerződés aláírásáig nincs kivel, és nincs miről tárgyalnom! Itt van egy ezer éves magyar állam és itt van a mi négyszáz éves magyar református anyaszentegyházunk. Ezeket nem lehet csak úgy, egy tollvonással átírni és félresöpörni!

- Ahogy gondolja, püspök úr! Viszont én mindezek ellenére szeretném világossá tenni, hogy csehszlovák állam kész elfogadni és elismerni a református egyházat, amennyiben...

- Amennyiben?

- Amennyiben a Csehszlovákia területén lévő reformátusok egy külön egyházszervezetbe tömörülnek és elszakadnak a Magyarországi Református Egyháztól.

- Ez szóba sem jöhet, fiam! Hogyan beszélhetsz arról, hogy szakítsuk ketté az egyházunkat?

- Ez nem egyházszakítás, hanem igazodás a helyzethez. Új időket élünk! Csehszlovákia vállal minden olyan kötelezettséget, amit a Magyar Királyság biztosít.

állami ratifikálását. Ez az eset aztán sok egyházi személyiségben újra hiú reményeket ébresztett. Eredménye azonban nem volt. Balogh Elemér még az 1937 áprilisi, utolsó ismert egyetemes konventi gyűlés alkalmával is, a témában megszokott szűkszavúsággal, csak ennyit közölt, hogy „*azok (az egyházi törvények) a pozsonyi iskolai referátusról felkerültek a prágai központi hivatalokba*”.

A lévai és pozsonyi zsinatok által alkotott törvények tehát ily módon soha nem léptek érvénybe. 1938 novemberében az I. bécsi döntés, majd 1939 tavaszán a magyar-szlovák kis háború következtében Kárpátalja és a Felvidék nagy része visszatért Magyarországhoz. Az egyházkerületek így megszűntek, az itteni gyülekezetekre újra a Magyarországi Református Egyház Zsinata által elfogadott, és a magyar állam által hitelesített törvények lettek érvényesek.

Szamborovszkyné Nagy Ibolya, Radvánszky Ferenc

## Kitekintés Kárpátaljára

*A Református Egyház, mint „egy darabokra tört antik váza”* – Bertók Béla, a Kárpátaljai Református Egyházkerület első püspöke fogalmazta így meg a trianoni tragédia utáni Magyar Református Egyház (MRE) helyzetét. A csehszlovák kormány 1919 óta folyamatosan hangoztatta elvárását, hogy a reformátusok alakuljanak önálló egyházzá. Ebben a helyzetben minden afelé tolt a Ruzsinszkóba szakadt három egyházmegyét (Ungi, Beregi, Máramaros-Ugocsa), hogy önálló egyházkerületet hozzanak létre.

### Egyházszervezés, egyházpolitika a korszakban

Fenti elvárás egyértelműen a magyarországi reformátusoktól történő független területi és strukturális megszerveződést várt el. Ezt bonyolította, hogy Kárpátalja a csehszlovák államon belül külön közigazgatást kapott először a direktórium, majd később a kormányzói hivatal formájában. A terület autonóm mivoltára tekintettel, nem volt egyértelmű, hogy az ott élő reformátusok a kassai központú és Pálóczi Czinke István által vezetett Tiszáninneni egyházkerülethez tartozzanak, vagy önállóan szerveződjenek egy külön egyházkerületté? Jó válasszal 1921 januárjában még Zatkovic kormányzó sem tudott szolgálni. Végül az új államhatalom 1921. március 21-i rendelete döntött, melynek értelmében Kárpátalja autonóm státuszának a református egyház szervezetében is meg kellett mutatkoznia. Ez azt jelentette, hogy létre kell hozni a Kárpátaljai Református Egyházkerületet.

Kárpátalja vonatkozásában ez 5 egyházmegyét érintett. Az Ugocsa egyházmegyét teljes egészében és mellette volt a töredékeiben maradt további 3 történelmi egyházmegye: Ung, Bereg és Szatmár. A szétszakított-ságot Baltazar Dezső, a Tiszántúli egyházkerület püspöke 1920-as egyházmegyei létszámokról írt beszámolója nagyon jól megmutatja:

Egyházmegye	Összlétszám	Magyarországon maradt	Kárpátaljára került
Ung*	25 851	719	12 205
Bereg	56 199	19 748	36 361
Szatmár	58 987	43 480	15 507
Ugocsa	23 648	-	23 648

(\*az Ungi egyházmegyénél a nem kimutatott létszám Szlovák területen maradt)

Az idővel egyre feszültebbé váló várakozás alatt, Biki Ferenc – mint rangidős – ugocsai esperes, kezdeményezte a különálló egyházkerület megalakítását. Ezt az irányvonalat erősítette meg a konvent 1921. július 3-án. Különös problémaként jelent meg, hogy a történelmi Ungi egyházmegyét két részre osztotta a kárpátaljai autonóm terület határa. Tizenkét gyülekezet maradt Kárpátalján. Komjáthy Gábor ungvári lelképásztor szorgalmazta a 12 ungi gyülekezet önálló egyházmegyébe szerveződését, ezzel szemben Szűcs István esperes a Tiszai Egyházmegyéhez kívánta csatolni az egyházközségeket. Az egyházkerület szerveződésének folyamatában egy sor megoldásra váró, s nem egyértelmű kérdés merült fel. A számos probléma közül a leginkább égetők voltak: mi lesz a töredékes Ungi egyházmegye Ruszinszkhóhoz csatolt gyülekezeteivel, az államsegéllyel, a felekezeti iskolákkal, a felekezeti tisztségviselők állampolgárságával és eskütételével, ki lesz a püspök, s nem utolsósorban mi lesz az új egyházkerület neve? A kérdésekre adandó válaszok – s a különálló egyházkerület megszervezésének elindítása – okán hívta össze Biki esperes 1921. augusztus 2-ra az érintett egyházmegyék képviselőit. A beregszászi tanácskozáson igen heves viták zajlottak az egyházkerület megalakításának időpontjáról, melynek egyik kezdeményezője Bertók Béla beregi esperes volt. A viták alapját két kérdés szülte, melyek megoldása – Bertók szerint – független volt a kárpátaljaiaktól. Az egyik, hogy szerinte az egyházkerület hivatalainak fenntartását nem terhelhették rá teljes mértékben a gyülekezetekre, a másik, hogy Szlovénia és Ruszinszkhó között a határkérdést még nem tisztázták véglegesen. Biki esperes és Pálóczi Czinke püspök azonban azért sürgették a megalakulást, hogy a kárpátaljai reformátusok is jelen lehessenek majd az összegyűlési zsinaton. Ez azonban nem valósulhatott meg, mert az egyházkerület megalakulása körüli viták igencsak elhúzódtak, közben az állami döntés szerint az Ungi egyházmegye kialakításának ügyében mérvadónak kellett tartani az állami közigazgatási határt, a történelmi egyházmegyei határokkal szemben.

1923 februárjában az egyház és az állam képviselői közötti megbeszélések az állami szubvenció ügyében is megoldódni látszottak, ugyanis a kormány, a megalakítandó Kárpátaljai Református Egyházkerület (KRE) leendő vezetőségének ígéretet tett az új egyházkerület folyamatos anyagi finanszírozására (fizetések és intézmények fenntartása stb.). A megállapodás megerősítését jelezte, hogy az állam átutalt 20.000 koronát a KRE szervezési költségeire. Biki ekkor már püspök-helyettesi tisztségben járt el a kerület megalapításának ügyében. Az először „Kárpáti kerület” névvel

illetett egyházi körzet a Beregi-, az Ugocsai- és az Ungi egyházmegyék belső és egymás közötti összekapcsolódását jelentette. Az állammal folytatott tárgyalások és viták eredményeként végül, 1923. március 8-án alakult meg a három egyházmegyéből, 65 gyülekezet képviselőinek szavazata alapján a Kárpátaljai Református Egyházkerület, amelyben az első általános választások során, április 17-én megválasztották az első püspököt, Bertók Béla munkácsi lelképásztort, beregi esperest. Eszerint a 79 presbitérium szavazata alapján Bertók lett az egyházkerület püspöke (47 szavazattal), mellette György Endre főgondnok állt. Mindeközben az egyházmegyékben is megválasztásra kerültek a vezetői tisztségviselők: Ungban Komjáthy Gábor esperes és Egry Ferenc gondnok, Ugocsában Biki Ferenc esperes és Nagyiday Ferenc gondnok, Beregben Szentimrey József esperes és Polchy István gondnok. Az 1921. évi népszámlálás szerint 62.637 református élt itt, ám 10 évvel később, számuk 69.050 főre emelkedett.

Az állam által átutalt segély-előleg és a továbbiak ígérete Bertók Béla és a köréje szerveződött egyházi vezetőség számára egy viszonylagos gazdaság-stratégiai biztonság érzetét adta. Így vállalták fel az új egyházi struktúra megszervezését és vezetését. Tehát reményekkel telve készülődtek a püspökbeiktatásra. Azonban mielőtt kitérték Bertók Béla püspöki beiktatásának napját, egy öttagú küldöttség felkereste Ungváron Ruszinszkhó alkormányzóját, Peter Ehrenfeldet, valamint Blaha miniszteri tanácsost és Anton Beszkid tanügyi referenst, hogy személyesen hívják meg a csehszlovák állam képviselőit a püspökszentelésre. A küldöttség tagjai voltak: Sütő Áron egyházkerületi főjegyző, Polchy István egyházkerületi helyettes főgondnok, Bakó Gábor egyházkerületi jegyző, illetve Vozáry Aladár beregi egyházmegyei főjegyző és Bary Gyula nagyberegi lelkész. Az 1923. június 7-én lezajlott munkácsi beiktatásra azonban a csehszlovák állam képviselői közül egyik sem jelent meg, ami előrevetítette a tényleges szándékot: az állami támogatás megvonását. Bertókék csalódottságát tovább terhelte, hogy a szlovákiai részen található református egyházak ezt a támogatást megkapták. A Lévára összehívott Szlovénia és Ruszinszkhó Egyetemes Református Egyház első törvényhozó zsinata 1923. június 17–18-án elismerte a Kárpátaljai egyházkerület megalakulását, ennek ellenére az államtól 1928-ig nem kapott semmilyen anyagi támogatást. Az indok először az volt, hogy *a márciusban benyújtott tervezet nem volt eléggé kidolgozva, majd a június 7. után benyújtottat sem fogadta el a hatóság. Újabb átdolgozást és még újabb bizonylatok benyújtását követeltek szűkös határidővel. Mindezeket Biki meg is tette, de ezeket az elszámolásokat is elutasít-*



tották. Ez az érthetetlen huzavona feszültséget okozott Bertók püspök és Biki esperes között, mert előbbi úgy vélte, hogy az esperes által benyújtott költségvetés és elszámolás hiányos. Pedig nem ez volt a probléma, Biki azonban becsületében megsértve érezte magát és augusztus 10-én lemondott az egyházkerület költségvetésének ügyintézéséről, átadva azt Bary Gyula nagyberegi lelkésznek. 1923 decemberében Bertók és Bary együtt rendezték az államhatóság által kifogásolt pénzügyi tételeltéréseket, majd újra benyújtották az elszámolást és az egyházkerületi költségvetést a minisztériumnak. Sajnos ez sem oldotta meg az államsegély kérdését, bár Bertók püspök sűrű levelezést folytatott az ügyben a helyi és prágai illetékesekkel egyaránt.

A következő fogas kérdés az állampolgárság és a hűségeskü ügye volt, amely akadályt jelentett a lelkészek szabad szolgálatvégzésében. Az államhatalom ugyanis már 1921 elején egyértelműen kijelentette, miszerint „valamennyi egyházi tisztviselőnek a legalsótól a legfelsőbb fokozatig, úgy a lelkészi, mint világi részről, le kell tenniük a hűségi esküt a Csehszlovák Köztársaság iránt”. Azt a lelkészt, aki nem rendelkezett állampolgársággal, Csehszlovákiából való kiutasítás fenyegette. Ez súlyos gondként nehezedett a református lelkészi karra, amelyből az 1923. év végéig igen kevesen tették le a megkövetelt hűségesküt. Ebben az évben a Beregi egyházmegyében 11 lelkész nem rendelkezett még állampolgársággal, köztük Szútor Jenő beregszászi tiszteletes sem, akit végül áprilisban a hatóságok kiutasítottak az országból. Az 1925. év végén a 75 református lelkész közül 50 rendelkezett csehszlovák állampolgársággal, a többiek még mindig nem.

Az állami támogatás kérdését Bertók püspök végül 1928-ban hivatalos útra terelte, s az államtól azt a választ kapta, hogy az egyháznak közigazgatási szükségleteire már évek óta küldenek dotációt, amit a konvent megkapott, s „az állam költségvetéseiben nincsenek külön tételek az egyházkerületekre”. A konvent azonban Kárpátalja autonómiájára hivatkozva, nem adta ki a támogatást, amely jelentős nézeteltéréshez vezetett a Kárpátaljai egyházkerület és a konvent között. Ez a konfliktus 1928-ban tetőzött, amikor Bertók Béla püspök az államsegély elosztásának kérdését – a Belügyi Bizottsággal és a konventtel is – jogi útra terelte. Az államsegély kérdésének előremozdulása azonban csak aztán indult meg, hogy a Tiszáninnen kerületben lezajlott a püspökváltás, amely a konventben is személyi változásokat generált. Így az 1927. és 1928. évre a Kárpátaljai egyházkerület egy kisebb összeget megkapott a konventtől, de csak az 1930-as évben kapta meg a neki járó állami támogatást. Sajnos az állami pénzek felosztásáról kialakult vita, évről évre kiújult a három szlovenszkói

egyházkerület között. Ez érezhetően éket vert Bertók és a kárpátaljai egyházvezetés valamint az egyetemes egyház vezetői közé. Ebben a folyamatban erősen ott volt a csehszlovák állam „oszd meg és uralkodj” szándéka. Az állam ezért hallgatott, vagy nyilatkozott kétértelműen a református egyházat érintő kérdésekben.

Mindezt kissé ellensúlyozta, hogy 1932 nyarán, végre megérkezett az 1923-as püspökválasztás eredményének elismerése az csehszlovák hivatalos szervek részéről. Ez némiképpen változtatott az egyház és az állam kapcsolatán, amely – elsősorban Bertók hozzáállása alapján – maximálisan lojális lett egymás iránt, és számos addig félbehagyott és/vagy nyitott kérdést, sikerült megoldani. Ezek közé tartozott a lelkészi fizetésekhez történő állami hozzájárulás, vagyis a kongrua kérdése is, amelyet az 1933-as évtől kezdődően – elenyésző kivétellel – szinte minden kárpátaljai lelkész megkapott. A másik anyagi vonzattal bíró kérdés a gyülekezetek adóelengedése volt, amely ezután immár a munkácsi püspöki hivatalon keresztül történt. És 1932–33-ban, végre sikerült minden református lelkész állampolgársági ügyét megnyugtatóan rendezni.

Elengedhetetlen, hogy szóljunk még egy igen kényes kérdéstről, mégpedig a csehszlovák hatalom által nagyon tudatosan a magyar református falvak közé ékelt, ill. falvakhoz csatolt telepés közösségekről (pl. Badó, Újbátyú, Újbótrágy, Danilovka stb.), valamint az egyes magyar falvakba betelepített cseh és/vagy ruszin lakosságról. A csehek többnyire vallásukat nem gyakorló családokból és személyekből álltak, míg a ruszinok görög katolikusok voltak. A legújabb kutatások szerint 289 család állami, míg 317 család magántelepítés során került a zömmel magyarok lakta Kárpátalja alföldi részre. Ez közel 2.500 embert jelentett. Az új közösségek állam által kialakított infrastruktúrája és ellátottsága általában, a környező református magyar községek szintjét látványosan felülmúlta. Ők földet kaptak az államtól és támogatást a gazdálkodáshoz. Lakóhelyükön az állam új boltot és iskolát épített. Sokszor új házakat kaptak.

Mindezek ellenére a csehszlovák időszak egyik ellentmondásos eredménye lett a kárpátaljai református gyülekezetek anyagi megerősödése, amely elsősorban az 1930-as évek elejétől volt megfigyelhető. Ezt igazolta az a figyelemreméltó tény is, miszerint ebben az időszakban 92 gyülekezetből 67, a méltán híres Egry Ferenc kisgejőci harangöntő műhelyéből tudta pótolni az első világhévíz idején elrekvirált harangjait.

## A felekezeti iskolák és tanítóik

Ahogy azt fent már jeleztük, a konvent, Kárpátalja autonómiájára hivatkozva, 1928-ig nem adta ki az egyházkerület számára az állami támogatást. Ez egészen biztosan közrejátszott abban, hogy számos református iskolát adtak át állami fenntartásba. Ez ellen több lelkész és minden esperes felszólalt. Maga a Kárpátaljai egyházkerület is bírálta a csehszlovák államnak az egyház autonómiájába történő beavatkozását az iskolák vonatkozásában, mivel értelmezése szerint azok annak kezdeteitől szerves részét képezték a református egyháznak, így az egyháztesthez tartoztak. Ez a kérdés – miszerint az egyházi iskolák részét képezik az egyházi autonómiának – már a református egyházszervezetnek a csehszlovák hatalommal történő legelső érintkezésénél felmerült. Ennek ellenére az állam 1922-ben olyan rendeletet adott ki, amely szerint az egy helységben (elsősorban falvakban) működő iskolákat – felekezeti hovatartozás nélkül – egy intézmény kereteiben kellett összevonni, majd az osztályokat újra szétosztani. E folyamat alatt – ami 1922 és 1925 között volt a legintenzívebb – több (nem csak) református felekezeti iskolát sajátított ki az állam úgy, hogy megkerülte az egyházat és közvetlenül a gyülekezetekkel tárgyalta.

Ennek egyik szélsőséges példája volt az Ugocsa megyei Nagypalád község, amely két református felekezeti iskolával és tanítói lakással rendelkezett. A hosszas huzavona után, az egyik lakásba beköltözött a csendőrőrmester, a másikba meg a finanszszakasz. A csehszlovák állam nevében Ján Šimkovič kormánytanácsos, Pálóczi Czinke István püspökhöz írt levelében 1920. december 19-én ezzel kapcsolatban jelezte, miszerint „*a kormány előkészítő munkálatokat végez, hogy az összes középiskolákat államosítsa még az elemi iskolák államosítása előtt*”. Mindezt azzal indokolta, hogy egyetlen felekezeti iskola sem volt, melyet a kormány több mint 50%-kal ne támogatott volna. És az érvényben lévő magyar törvényekre hivatkozva (sic!) jelentette ki, hogy ezért joga van állami igazgatás alá vonni az így támogatott egyházi iskolákat. Ez nagy csapás volt a kárpátaljai református oktatásra, annál inkább, mivel az államsegély elmaradása hosszútávon ellehetlenítette azok működését. Nagyon kevés olyan gyülekezet és település volt, mint pl. a Beregi egyházmegyéhez tartozó Nagyberég, ahol a település képes volt négy tanítót, a hozzájuk tartozó alapfizetéssel és nyugdíjárulékkal, lakással egyetemben állandó hozzájárulás formájában felajánlani az egyházközségnek. Sőt, saját költségen – a református iskola megfelelő elhelyezése céljából – egy új épület felépítését is magára vállalta a község. Azon gyülekezeteknél, ahol nem tudták biztosítani iskolájuk fenntartását a presbitériumok – sokszor a lelké-

szek tudta nélkül – kezdtek tárgyalásokba az állami hatóságokkal az intézmény átadásáról.

Mindehhez járult még, hogy mivel a felekezeti iskolák tanárai egyházi alkalmazottak voltak, így órájuk is kiterjedt a Csehszlovák Köztársaságra leteendő eskü kötelezettsége, továbbá a tanítóknak szlovák nyelvvizsgát kellett tenniük. E két rendelkezés miatt az 1920-as évek első felében jelentősen csökkent a református tanítók száma. A helyzetet rontotta, hogy 1925-ben, csehszlovák állami rendelet született a kárpátaljai iskolák tanítói fizetésének a szlovákiaihoz képes háromszorosára emeléséről. Az indoklás szerint erre a peremterületnek számító Kárpátalján „*a tanerő megtartása, növelése és az oktatás szintjének felemelése*” szolgáltatott okot. Mivel Kárpátalján a magyar tannyelvű oktatás zöme a református gyülekezetek által fenntartott egyházközségi iskolákban történt, a rendeletnek eleget tenni – átmenet-nélküliség nélkül, az amúgy is állandó anyagi túléléséért küzdő – Kárpátaljai egyházkerület nem tudott. Egyházkerületi szinten a tanárok számának csökkentésével próbáltak e mesterségesen generált helyzetre reagálni. Az állam ezután – a megállapított fizetésektelenség deklarálásával párhuzamban – közölte az egyházközségekkel, hogy hajlandó az egyháztól iskolái fenntartását átvenni. Az ily módon átvett iskolákban, az államhatalom ideológiája, tananyaga, nyelve, vezetősége, tanereje, vagyis az állam érdeke érvényesült. Ezt erősítette az 1922. évi 226. törvénycikk is, amelynek következtében a hittan az elemi és polgári iskolákban a fakultatív tárgyak közé került. Miután 1932-ben az állam elismerte a Kárpátaljai egyházkerületet, Bertók – az országotól eltérően magas – kárpátaljai tanári bérek ügyét is szeretne volna valahogy megnyugtatóan rendezni. Ám ekkor már számos református iskolát átadtak vidéken az államnak. Csak a Beregi egyházmegyében 1935-ben hét iskolát államosítottak és tíz tanítói állás volt betöltetlen.

Amennyiben az 1920–38 közötti időszakban a kárpátaljai felekezeti iskolák adatait nézzük, akkor szembeűnő, hogy a reformátusoknak csak elemi iskoláik voltak, amelyek száma a jelzett időszakban először radikálisan lecsökkent, majd az 1930-as évek elejétől újra kevéssel megnőtt. Az 1920/21-es tanévben 47 (50), az 1930/31-ben 30, az 1937/38-asban pedig 35 iskolával bírtak. Az egyházi iskolák feladása évről-évre egyre több gyermeket kényszerített állami iskolába, amely az évtized végére a felekezeti iskolák tanulószámanak radikális csökkenéséhez vezetett.

Az állam által elérni kívánt következmény már akkor is látható volt: a református egyház, fő bázisát jelentő iskolarendszer állami kézbe vétele; a református egyháznak az oktatásból, s így a társadalomból és a jövőből történő kiszorítása; a Csehszlovák rendszer helyi állandósítása.

*akkor a népek: Hatalmas dolgot tett ezekkel az ÚR! Hatalmas dolgot tett velünk az ÚR, ezért örvendezünk. Fordítsd jóra sorsunkat, URam, a délvidéki kiszáradt patakmedrekhez hasonlóan! Akik könnyezve vetettek, ujjongva fognak majd aratni. Aki sírva indul, mikor vetőmagját viszi, ujjongva érkezik, mikor kéréit hozza” (Zsolt 126.). Úgy legyen! Ámen.*

---

## A kötet szerzői

ThDr. **Antala Éva**, nagyölvedi református lelkipásztor, Szlovákiai Református Keresztyén Egyház börtönmissziójának vezetője.

Mgr. et Mgr. **Buza Zsolt**, PhD, pozsonyi református lelkipásztor, pedagógus, egyháztörténész.

Mgr. **Brecko Juraj**, tussai református lelkész, az Ondava-hernádi Református Egyházmegye esperese.

Mgr. **Csoma László**, deregnyői református lelkipásztor, a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház korábbi püspökhelyettese, a Szlovákiai Magyar Református Lelkészegyesület elnöke.

Mgr. et Mgr. **Czinke Tímea**, PhD, bátorkeszi református lelkipásztor, pedagógus, a Fial Reformátusok Szövetsége Országos Vezetőségének korábbi tagja.

Mgr. **Czinke Zsolt**, PhD, bátorkeszi református lelkipásztor, a Calvin J. Teológiai Akadémia titkára, a CJTA Könyvtárának főkönyvtárosa, a Fial Reformátusok Szövetsége Országos Vezetőségének korábbi tagja.

ThDr. **Erdélyi Géza**, nyugalmazott református lelkipásztor, emeritus püspök, a Szlovákiai Református Keresztyén egyház korábbi püspöke, a Calvin J. Teológiai Akadémia egykori tanszékvezető tanára.

Mgr. **Fazekas László**, komáromi református lelkipásztor, emeritus püspök, a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház korábbi püspöke, a Calvin J. Teológiai Akadémia Igazgatótanácsának tagja.

Mgr. **Fritz Beke Éva**, PhD, a Kálvinista Szemle munkatársa, a Kalvínske hlasy szerkesztője.

**Galo Vilmos**, PhD, történész, a komáromi Duna Menti Múzeum munkatársa.

Mgr. **Géciová Mária**, pedagógus, lévita, a Re-Mi-Dia igazgatója.

Mgr. **Géresi Róbert**, abaújszina református lelkipásztor, a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház hivatalban lévő püspöke, a Calvin J. Teológiai Akadémia Igazgatótanácsának tagja, a Fial Reformátusok Szövetségének korábbi elnöke.



Mgr. **Haris Szilárd**, PhD, a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Diakóniai Központjának lelkésze.

**Harsányi Béla**, református lelkipásztor.

Mgr. **Kiss Miklós**, örösi református lelkipásztor, a Fiala Reformátusok Szövetségének elnöke.

Doc. ThDr. **Lévai Attila**, PhD, csicsói és kolozsnémai református lelkipásztor, a Calvin J. Teológiai Akadémia igazgatója, a Selye János Egyetem Református Teológiai Kara Történeti Tudományok Tanszékének docense, a kar korábbi dékánja, jelenleg dékánhelyettese.

Mgr. **Palcsó Attila**, PhD, hetényi református lelkipásztor, a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház külügyi tanácsosa.

PaedDr. **Petheő Attila**, PhD, történész, a Selye János Egyetem Református Teológiai Kara Történeti Tudományok Tanszékének tudományos munkatársa.

**Radvánszky Ferenc**, kárpátaljai református lelkipásztor, a kárpátaljai Narancsik Imre Kutatói Műhely lelkészi referense

Doc. ThDr. **Somogyi Alfréd**, PhD, apácaszakállasi református lelkipásztor, a Calvin J. Teológiai Akadémia Igazgatótanácsának tagja, a Selye János Egyetem Református Teológiai Kara Történeti Tudományok Tanszékének docense, a kar jelenlegi dékánja.

Mgr. **Süll Kinga**, PhD, református lelkész, egyházzeneész, a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Egyházzenei Osztályának vezetője, a Selye János Egyetem Református Teológiai Kara Rendszeres- és Gyakorlati Teológia Tanszékének adjunktusa.

**Szamborovszkyné Nagy Ibolya**, PhD, történész, a beregszászi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola docense, a kárpátaljai Narancsik Imre Kutatói Műhely alapító társelnöke.

Mgr. **Széles Jaroslav**, a kassai szlovák református gyülekezet lelkipásztora.

Mgr. **Tóth Zsuzsanna**, PhD, a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Cigánymissziójának vezetője.

Mgr. **Tömösközi Ferenc**, PhD, történész, a Selye János Egyetem Református Teológiai Kara Történeti Tudományok Tanszékének adjunktusa.

## A kötetben olvasható tanulmányokhoz felhasznált és azokban idézett levéltári dokumentumok, jegyzőkönyvek, könyvek, monográfiák, tanulmányok, cikkek, kéziratok és internetes források jegyzéke

### Levéltári dokumentumok, jegyzőkönyvek:

- A Barsi egyházmegye 1920. június 1-én, Léván megtartott közgyűlése jegyzőkönyve.
- A Barsi Református Egyházmegye 1940. évi közgyűlési és bírósági jegyzőkönyvei. Összeállította Papp József, egyházmegyei lelkészi főjegyző. Léva, 1940.
- A Beregszászi M. Kir. Állami Főgimnázium XV.-ik évi értesítője 1904/1905. Beregszász: „Haladás” Könyvnyomda, 1905.
- A Dunántúli Református Egyházkerület 1917. április 30. napján Pápa városában tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Kiadta: Dr. Antal Géza, egyházker. e. főjegyző. Pápa: 1917.
- A Dunántúli Református Egyházkerület 1931. évi szeptember hó 6-8. napján Pápa városában tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Kiadta Medgyasszay Vince, egyházkerületi e. főjegyző. Pápa: 1931
- A Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Levéltárának (Pápa) anyaga, fondszám: I.2. – Felvidéki Ref. Egyház iratai.
- A Komáromi Ref. Egyházmegye 1920. október 26-án megtartott közgyűlésének jegyzőkönyve.
- A Magyarországi Reformált Egyház Egyetemes Konventjének Jegyzőkönyve 1941. 1941. május 6-8.
- A Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltárának (Budapest) anyaga, fondszám 2f/170 és 2f/169 karton.
- A Szlovákiai Ref. Ker. Egyház Zsinati Tanácsának Jegyzőkönyve, mely készült 1967. július 3-án Rimaszombatban, a helyi gyülekezet imatermében, délután 15,30 órai kezdettel megtartott ülésen. In: 1C1 doboz, Spisový obal V., A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház Zsinati Elnökségének Levéltára, Komárom.